

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2021-31-123-131>

УДК 373.2(489)

Газіна Ірина Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри

теорії та методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1730-417X>

iruska.g@ukr.net

«ЗАКОН ЯНТЕ»: ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДАНІЇ

Анотація. У статті аналізуються особливості системи дошкільного виховання Данії, зокрема акцентовано увагу на впливові неофіційних правил поведінки, які побутують в скандинавських країнах, відомих як «Закон Янте» на методику виховання дітей дошкільного віку.

Актуальність даної проблематики визначається кількома чинниками. По-перше, саме скандинавські країни (Норвегія, Швеція, Данія, Ісландія) є країнами з одним з найвищих рівнів життя, високими соціальними стандартами, що спонукає нас до вивчення їхнього досвіду. По-друге, ці країни традиційно мали тісні (політичні, економічні, культурні) зв'язки з Україною. Сьогодні актуальним є врахування виховних принципів скандинавських країн у процесі реформування освітньої галузі України. Особливий інтерес становить система освіти Данії. Саме там мешкає найщасливіша нація в світі.

Попри те, що навіть в самій Данії поширеним є міркування, що «Закон Янте» (став відомий завдяки твору дансько-норвезького письменника Акселя Сандемусе «Втікач перетинає свій слід», виданому у 1933 р.) давно став анахронізмом і його вплив не прослідковується в житті сучасного суспільства Данії, Швеції чи Норвегії (противники «Закону» наголошують, що він пропагує знищення індивідуальності, сірість, безініціативність, схильність залишатися в тіні інших), автор доводить, що, по-перше, принципи «Закону Янте» досі діють, визначаючи особливу так звану скандинавську ментальність мешканців Північної Європи. По-друге, власне в самому «Законі» закладені цілком позитивні принципи, які спонукають до формування відчуття колективізму, взаємоповаги, пріоритету суспільних інтересів, скромності тощо. Насамкінець, у статті на прикладах побудови взаємин між дітьми, дітьми та педагогами у дошкільних закладах Данії доводиться теза, що саме означені принципи домінують у системі виховання маленьких представників «найщасливішої нації у світі».

Ключові слова: Данія; «Закон Янте»; Аксель Сандемусе; система дошкільної освіти.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. В умовах реформування освітньої галузі України, пошуку нових форм та методів організації процесу навчання та виховання актуальним завданням для української педагогіки виступає вивчення досвіду зарубіжних країн, пошук можливостей інтеграції найефективніших світових освітніх методик в систему освіти України.

У цьому сенсі актуальним вбачається всебічне вивчення педагогічного досвіду скандинавських країн. Для цього є цілий ряд підстав. По-перше, Норвегія, Швеція, Данія, Ісландія – це країни з одним з найвищих рівнів життя, це країни, в яких надзвичайно високі соціальні стандарти спровокували поширення розмов про так званий «скандинавський (шведський) соціалізм», це країни, які традиційно мали тісні (політичні, економічні, культурні) зв'язки з Україною, які чітко простежуються в історичній ретроспективі. Власне принципи, які десятиліттями лежать в основі освітніх систем скандинавських країн (йдеться, зокрема, про акценти освітніх програм не на «накачування» дітей знаннями, а на формування їхніх життєвих компетенцій), сьогодні є визначальними в системі нової української школи (НУШ).

Особливий інтерес становить система освіти Данії. Саме там мешкає найщасливіша нація в світі. Відтак, постає питання: як саме формуються нові покоління данців, які дійсно відчують себе щасливими, які форми та методи виховання задіяні, щоб закласти в них цей алгоритм щастя, алгоритм, який дає сили цій нації для розбудови держави, її економіки, розвитку культури тощо. Говорячи про скандинавські країни, зокрема і Данію, шукаючи витоки своєї скандинавської ментальності, фахівці згадують про так званий «Закон Янте», положення кого домінують у свідомості норвежців, шведів, данців, визначаючи їх поведінку, стиль взаємовідносин, життєві цілі тощо. Водночас сам цей закон, який впливає на формування свідомості та самосвідомості тих самих данців, починаючи з раннього віку, сьогодні досить неоднозначно оцінюється, зазнає критики. Дехто навіть повністю заперечує його наявність та вплив на сучасне життя скандинавських народів.

Власне цим і визначається актуальність проблеми, окресленої в даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що в українській педагогіці ґрунтовні дослідження вказаної проблеми відсутні. Питань скандинавської системи освіти у своїй праці торкалася українська дослідниця О. Ярова [10, с. 51-53]. Серед зарубіжних вчених можна виділити роботи С. Брострема та Дж Беннет [3, с. 60-71; 2, с. 20-27].

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є з'ясування суті «Закону Янте», аналіз його позитивних та негативних сторін в умовах суспільних тенденцій ХХІ ст. та визначення його проявів у сучасній системі освіти Данії, зокрема в системі данського дошкілля.

Відповідно до мети визначено такі **завдання статті**:

- проаналізувати зміст положень, що відомі як «Закон Янте» та оцінити їх роль в сучасному житті Данії;
- оцінити вплив положень «Закону Янте» на сучасні принципи виховання дітей дошкільного віку в Данії.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Поширеною думкою є теза, що найщасливішою нацією світу роблять данців 10 правил, відомі як «Закон Янте» [1]. Що ж це за правила?

«Закон Янте» став відомий завдяки твору дансько-норвезького письменника Акселя Сандемусе «Втікач перетинає свій слід», виданому у 1933 р. Дія роману відбувається у вигаданому данському місті Янте, населеному переважно робітниками, для яких головною цінністю їхнього життя є соціальна рівність. Відповідно, вона забезпечувалася неписаними правилами. Будь-яка спроба порушити їх каралася презирством мешканців міста. Сандемусе стверджував, що прототипом Янте виступило його рідне містечко Ньюкьобінг [6].

Закон складався з десяти правил:

1. Не думай, що ти особливий.
2. Не думай, що ти настільки ж великий, як ми (у тому ж соціальному становищі, на тому ж рівні, що і ми).
3. Не думай, що ти розумніший нас.
4. Не думай, що ти кращий за нас.
5. Не думай, що ти знаєш більше нас.
6. Не думай, що ти важливіший за нас.
7. Не думай, що ти для чогось підходиш (щось здатний робити).
8. Не смійся над нами.
9. Не думай, що нам (комусь з нас) є до тебе діло.
10. Не думай, що ти можеш нас чомусь навчити.

Крім того, Сандемусе означив ще одне (11) правило, яке мало запобігати порушенням перших десяти:

11. Можливо ми знаємо щось про тебе [6].

На перший погляд, положення «Закону Янте» вбачаються, безумовно, архаїчними та такими, що жодним чином не відповідають вимогам сучасності. Скоріше, вони нагадують правила якоїсь замкнутої в собі громади, яка домінує над всіма своїми членами, подавляючи їхню особистість, їх інтереси та бажання. Будь-які спроби досягти особистого успіху, проявити індивідуальність піддавалися осуду громади та жорстко каралися.

Фактично, на думку дослідників, усі ці правила зводяться до однієї тези: «Не думай, що ти особливий» [6].

Ставлення до «Закону Янте» доволі неоднозначне. Одні його критики стверджують, що його положення давно вже втратили актуальність для сучасної Скандинавії та залишилися в далекому минулому. Інші, вбачаючи в цих правилах бажання знищення індивідуальності, пропаганду сірості, безініціативності, схильність залишатися в тіні інших, закликають відмовитися від них, або хоча б не зводити їх в абсолют. Так, у 1987 році королева Данії Маргрете II навіть застерігала данців: «Будьте обережні, не піддавайтеся на помилкові інтерпретації закону Янте. Не думати, що ти особливий – це дуже по-данськи, але в той же час потрібно знати міру, крайність може бути дуже небезпечною» [7].

Водночас, більшість погоджуються, що описана Акселем Сандемусе система взаємовідносин була характерна для скандинавських країн, тривалий час здійснюючи вплив на формування особливої скандинавської ментальності. Така ситуація мала свій сенс. Адже в складних умовах європейської півночі, в невеликих містечках, що, переважно, знаходилися на значній відстані одне від одного, важливішими для виживання завжди були колективні зусилля, стійкість громади, взаємодопомога та взаємна відповідальність. У таких громадах усі були рівними та рівноцінними. Власне, звідси й ці закони.

Під дією такої системи взаємовідносин (не обов'язково такої, що цілковито вкладається в 10 означених нами правил) сформувався тип характеру (скандинавський), притаманний мешканцям сучасної Норвегії, Швеції, Ісландії, Данії, Фінляндії. Це люди надзвичайно доброзичливі, готові завжди прийти на допомогу, відкриті та скромні. Вони вміють радіти як своїм успіхам, так і досягненням інших. У житті скандинави більше цінують практичність, ніж розкіш, а інтереси громади, держави для них не є пустим гаслом. І сьогодні в скандинавських країнах широко культивується порядок, пріоритет інтересів суспільства над особистими інтересами, взаємодопомога. Погляд на сучасних нащадків суворих вікінгів доводить, що постулати «Закону» і нині діють впливаючи на їхнє життя та систему взаємовідносин.

Цим вони пишаються і не збираються відмовлятися. Ці риси культивуються, а ідеї «Закону Янте» (знову таки, не дослівні) лежать в основі скандинавської системи виховання, формуючи суспільство, яке базується на пріоритетах рівності, взаємодопомоги, практичності, спільного поступу до прогресу, скромності, несприйняття розкоші, надмірності, зневаги до інших тощо.

Виходячи з того, що формування особистості починається з дошкільного віку, коли, фактично, закладається її основа, саме данське дошкілля проникнуто ідеями, похідними від принципів «Закону Янте».

Загалом, офіційно основні напрямки діяльності системи дошкільної освіти Данії сформульовані в Законі про соціальні послуги, який було прийнято у 1998 році. Його положення та основні принципи, що реалізуються Міністерством соціальних справ, сформульовані на основі принципів, викладених в Конвенції ООН про права дитини. Зокрема, завданнями системи дошкільної освіти визначаються:

– Піклуватися про дітей та підтримувати їх в отриманні та розвитку соціальних та загальних навиків з метою стимулювання всебічного розвитку та впевненості кожної дитини, сприяючи цим самим забезпеченню оптимального й безпечного дитинства.

– Стимулювати й полегшувати дітям діяльність, яка сприяє розвитку уяви, творчості та мовленнєвих навиків. Забезпечити простір та можливість для гри й навчання, фізичних вправ, для спілкування та для дослідницької діяльності.

– Підготувати дітей до співпраці, прийняття на себе відповідальності, тим самим допомагаючи розвитку їхньої незалежності та відчуття відповідальності.

– Заохочувати розуміння дітьми культурних цінностей та їхню взаємодію з природою [4].

У 2004 році парламентом було прийнято Закон про навчальні програми. Наявність навчального плану є необхідною умовою діяльності кожного дошкільного закладу й передбачає реалізацію шести основних цілей, зміст яких містить наступні теми: 1) особистісні компетенції; 2) соціальні компетенції; 3) мова; 4) тіло й рухи; 5) природа та природні явища; 6) культура та цінності.

Насамперед, вказані теми спрямовують систему дошкільної освіти на погляд на дитину як на активного члена суспільства, що бере участь в реалізації його демократичних принципів. А власне сам дошкільний заклад розглядається як середовище для зустрічей, де діти можуть отримати позитивний досвід, бути разом з однолітками та дорослими, стати активними учасниками оточуючих процесів. Вони там не лише отримують турботу і догляд, але й освіту та знання одночасно [4].

Що впадає у вічі? Те, що головним завданням системи дошкільної освіти тут є не стільки підготовка до школи, скільки підготовка до життя в суспільстві, соціальна адаптація. У дитячому садку спрямовуються зусилля, щоб зробити з дітей «добрих членів суспільства» [8]. Відповідно, відбувається формування та утвердження тих рис, світоглядних установок, принципів, на яких і тримається данське суспільство і які певним чином впливають також з відомого «Закону Янте». При цьому саме держава бере на себе весь тягар (поки батьки зайняті на роботі) виховання дітей дошкільного віку.

Насамперед «червоною лінією» крізь всю систему взаємовідносин у данському суспільстві, а також систему виховання в ньому проходить ідея рівності, однакової цінності, рівнозначності усіх членів суспільства. Причому, ця рівність не є лише декларативною, чи такою, що поширюється лише на відносини між однолітками. Вона присутня у відносинах між старшими та молодшими дітьми, між дітьми та педагогами. Звичайно, тут жодним чином не йдеться про зрівнялівку, придушення індивідуальності чи стримування бажання досягати успіхів. Рівність розглядається як можливість для дитини впливати на процеси, що відбуваються довкола неї, планувати щоденні заходи в співпраці з іншими дітьми. Це дає можливість дитині усвідомити себе важливою частиною суспільства, активним і рівноправним його членом, відчутти, що до твоєї думки прислухаються, що ти маєш вплив на прийняття важливих рішень. Дорослі, відповідно, завжди готові вислухати дитину, розглянути її ідеї чи бажання.

Якщо ж їх неможливо виконати, дорослі не просто відмовляють дитині, а намагаються аргументувати свою позицію. Відтак, у самої дитини формується усвідомлення, що її бажання (думка) є важливою для дорослої людини, вона не залишилася непочутою, що всі питання, чи проблеми слід вирішувати шляхом діалогу й конструктивних дій. Це сприяє формуванню в дитини високої самооцінки та відповідальності за власні рішення та вчинки [5].

У законодавстві Данії значиться: «Дошкільний заклад має сприяти розвитку дитячої самостійності, здатності брати участь в зміцненні спільності й соціальної згуртованості та інтеграції дитини в суспільство Данії». При цьому, самостійність та участь, включення в групи та суспільство складають єдине ціле. Це значить, що немає жодного протиріччя між індивідуальним і колективним підходом, вони пов'язані діалектично [4].

Самостійність та відчуття власної гідності є необхідними для повноцінної реалізації активності дитини в групі й здатності зробити свій внесок в суспільство. Здатність брати участь в діяльності суспільства – необхідна умова для того, щоб вчитися бути повноправним його громадянином.

Одним з найважливіших принципів, на яких побудована будь-яка правова держава – це дотримання законів. У Данії до цього привчають змалечку. З одного боку, недоторканими є права дитини, з іншого – сама дитина має чітко дотримуватися певних правил, обов'язкових для всіх. При цьому дотримання законів стосується навіть дрібниць. Приміром, під час їзди на велосипеді (в Данії це надзвичайно популярний вид транспорту) навіть сидячи в зручному візочку дитина надягає захисний шолом, як і дорослий, що керує транспортом [9]. Так само в садочку, де діти усі буденні ситуації проживають за правилами громади. Для них не створюються якісь штучні ситуації. Вони, наприклад, учаться чекати своєї черги до умивальника. Це навчає їх терплячості, виховує бажання дотримуватися спокою та загальних правил [5].

Власне, колектив (група, громада) має велике значення у данській виховній системі. Саме в колективі діти навчаються спілкуватися, взаємодіяти, співставляти свої дії з інтересами та бажаннями інших, звикають думати не лише про себе, а й про своїх товаришів, у них формується почуття дружби. Важливим є те, що вони навчаються розуміти й розпізнавати емоційний стан своїх товаришів. Зокрема, для цього вихователями проводяться різноманітні театралізовані й сюжетно-рольові ігри, під час яких діти вправляються виражати різні емоції, шукати взаємний компроміс, налагоджувати соціально прийнятну взаємодію. Завдяки такій діяльності кожна дитина отримує змогу відчувати, яку важливу роль вона відіграє у групі [5]. Саме вміння вибудувати стосунки в колективі вважається головним критерієм успішності в Данії.

Дитина з раннього віку відчуває себе невід'ємною частинкою колективу. Свої здобутки вона пов'язує із здобутками колективу, а здобутки колективу (або товаришів) – зі своїми здобутками. При цьому в колективі всі рівні і всі однаково цінні, не зважаючи хто переміг, чи зазнав поразки в ході, наприклад, спортивних ігор. Взагалі, в Данії не прийнято втішатися з приводу перемоги чи засмучуватися через програш. Те, що ти сьогодні перший, не свідчить, що ти кращий за інших, тих, хто прийшов другим чи десятим. Вони просто завтра більше постараються і також будуть першими [8].

Скромність та несприйняття пихатості й зарозумілості – ще одна яскрава риса скандинавського характеру. У садочку поширена практика, коли діти не намагаються продемонструвати перед оточуючими свою перевагу. Знову-таки діє принцип, за яким усі рівні та однаково цінні. Якщо й виявляється, що хтось з дітей відстає в якомусь компоненті навчання, чи в нього щось не виходить, йому завжди придуть на допомогу його товариші.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Чому ж, все таки, данці є найщасливішою нацією в світі? Гадається тут річ не в тому, що вони щораз виграють в лотерею, чи покоряють небачені життєві вершини. Просто вони вмюють радіти дрібницям. Це може бути філіжанка теплого какао в холодний зимовий день, прочитана гарна книга, чи переглянута кінострічка. Крім того, вони вмюють радіти чужим успіхам. Адже якісь досягнення друзів, колег, товаришів, на переконання данців, неможливі були б без командної роботи, участі в цьому громади. Відтак, успіх друга є і власним успіхом (як члена цієї команди). У цьому, зокрема, очевидно і є дія «Закону Янте» та його вплив на формування свідомості юних данців, які невдовзі стають власне основою данського найщасливішого суспільства, де реальністю стає усім відомий принцип: «Один за всіх і всі за одного».

Говорячи про *перспективи подальших досліджень*, слід відзначити, що тема скандинавської системи виховання є надзвичайно цікавою і водночас малодослідженою. Чимало її елементів (прийомів, методів), які успішно практикуються данськими, шведськими, норвезькими педагогами, сучасні виховні тенденції й традиційні принципи можливо та доцільно застосовувати й в Україні.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *10 правил, которые делают Данию самой счастливой страной в мире*. Доступно: <<https://westjobs.info/10-pravil-kotorye-delayut-daniyu-samoj-schastlivoj-stranoj-v-mire.html>>.
2. Беннет, Дж., 2010. Педагогика в системе образования детей младшего возраста: практика Скандинавских стран. *Психологическая наука и образование*, 3, 20-27.
3. Брострем, С. 2013. Модельная программа для дошкольных учреждений Дании. *Современное дошкольное образование*, 7, 60-71.
4. Бростром, С. О дошкольном образовании в Дании. Доступно: <<https://cyberleninka.ru/article/n/o-doshkolnom-obrazovanii-v-danii>>.
5. Де ховається дитяче щастя: особливості виховання дошкільників у Данії. Доступно: <<http://49.sadok.zt.ua/de-hovayetsya-dytyache-shhasty-a-osoblyvosti-vyhovannya-doshkilnykiv-u-daniyi/>>.

6. Закон Янте. Доступно: <<https://masterok.livejournal.com/5180788.html>>.
7. Один как все. Доступно: <<https://www.vokrugsveta.ru/vs/article/8181/>>.
8. У скриньку сучасного педагога: Міжнародний досвід Данії та Естонії з формування освітнього простору. Доступно: <<https://www.auc.org.ua/novyna/u-skrynku-suchasnogo-pedagoga-mizhnarodnyu-dosvid-daniyi-ta-estoniyi-z-formuvannya-osvitnogo>>.
9. Ударцева, Н. Зарубіжний досвід виховання дитини: дитячі садки в Данії. Доступно: <<https://firststep.com.ua/article/zarubiznii-dosvid-vihovanna-ditini-ditaci-sadki-v-danii>>.
10. Ярова, О., 2013. Сучасна початкова освіта Данії: здобутки та вектори розвитку. *Початкова школа*, 12, 51-53.

«THE LAW OF JANTE»: ITS PLACE IN DENMARK'S PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM

Iryna Hazina,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory and Methodology
of preschool education Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1730-417X>
iruska.g@ukr.net

Abstract. The article analyses the features of Danish preschool education system, notably, it focuses on the influence of informal rules of conduct that exist in the Scandinavian countries, known as the "Law of Jante" concerning the method of educating preschool children.

The relevance of this issue is determined by several factors. Firstly, it is Scandinavian countries (Norway, Sweden, Denmark, Iceland) that are marked with one of the highest living standards, high social standards, which encourages us to study their experience. Secondly, these countries traditionally had close (political, economic, cultural) ties with Ukraine. Nowadays, it is important to take into account the educational principles of the Scandinavian countries in the process of reforming the educational sector of Ukraine. Danish education system is of particular interest. That is where the happiest nation in the world lives.

Despite the fact that even in Denmark itself there is a widespread belief that the "Law of Jante" (it was made famous by the Danish-Norwegian writer Aksel Sandemose, who wrote a book "A Fugitive Crosses His Tracks", published in 1933) has long been an anachronism and its influence is not traced in life of modern society in Denmark, Sweden or Norway (opponents of the "Law" emphasize that it promotes destruction of individuality, mediocrity, lack of initiative and the tendency to stay in the shadow of others), the author argues that, firstly, the principles of "Law of Jante" are still applied,

defining the so-called Scandinavian mentality of the inhabitants of Northern Europe. Secondly, the Law itself contains quite positive principles that enhance the formation of a sense of collectivism, mutual respect, the priority of public interests, modesty, etc. And in conclusion, the article uses the examples of building relationships between children, children and teachers in Danish preschools to argue that these principles dominate in the system of educating young people of "the happiest nation in the world".

Keywords: Denmark; "Law of Jante"; Aksel Sandemose; preschool education system.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *10 pravil, kotorye delayut Daniyu samoj schastlivoy stranoy v mire*. [10 rules that make Denmark the happiest country in the world]. Dostupno: <<https://westjobs.info/10-pravil-kotorye-delayut-daniyu-samoj-schastlivoj-stranoj-v-mire.html>>.
2. Bennet, Dzh., 2010. Pedagogika v sisteme obrazovaniya detey mladshego vozrasta: praktika Skandinavskikh stran [Pedagogy in Early Childhood Education: Scandinavian Practice], *Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie*, 3, 20-27.
3. Brostrem, S., 2013. Modelnaya programma dlya doshkolnykh uchrezhdeniy Danii. [Danish Preschool Model Program], *Sovremennoe doshkolnoe obrazovanie*, 7, 60-71.
4. Brostrom, S. *O doshkolnom obrazovanii v Danii*. [About preschool education in Denmark]. Dostupno: <<https://cyberleninka.ru/article/n/o-doshkolnom-obrazovani-v-danii>>.
5. *De khovaietsia dytiache shchastia: osoblyvosti vykhovannia doshkolnykh u Danii*. [Where children's happiness is hidden: features of preschool education in Denmark]. Dostupno: <<http://49.sadok.zt.ua/de-hovayetsya-dytyache-shchastia-osoblyvosti-vykhovannia-doshkolnykh-u-daniyi/>>.
6. *Zakon Yante* [Yante's law]. Dostupno: <<https://masterok.livejournal.com/5180788.html>>.
7. *Odin kak vs*. [One like everyone]. Dostupno: <<https://www.vokrugsveta.ru/vs/article/8181/>>.
8. *U skrynku suchasnoho pedahoha: Mizhnarodnyi dosvid Danii ta Estonii z formuvannia osvithnoho prostoru*. [In the box of a modern teacher: International experience of Denmark and Estonia in the formation of educational space]. Dostupno: <<https://www.auc.org.ua/novyna/u-skrynku-suchasnogo-pedagoga-mizhnarodnyy-dosvid-daniyi-ta-estonii-z-formuvannya-osvitnogo>>.
9. Udartseva, N. *Zarubizhnyi dosvid vykhovannia dytyny: dytiachi sadky v Danii*. [Foreign experience of raising a child: kindergartens in Denmark]. Dostupno: <<https://firststep.com.ua/article/zarubizhnyi-dosvid-vykhovanna-ditini-ditaci-sadki-v-danii>>.
10. Iarova, O., 2013. Suchasna pochatkova osvita Danii: zdobutky ta vektory rozvytku. [Modern primary education in Denmark: achievements and vectors of developmental experience of raising a child: kindergartens in Denmark], *Pochatkova shkola*, 12, 51-53.